

hotka relativno nezavisno od utvrđenih društvenih načela i kriterijuma, kao što su vlasnici ekonomskih profitabilnih nekretnina ili drugih ekonomskih plasiranih sredstava, čiji je primarni izvor u ranijem korišćenju srazmerno povoljnijih monopolskih ili neekonomskih uslova sticanja dohotka. Ove socijalne grupe su istovremeno nosioci potrošačkog mentaliteta i onih vidova socijalnih odnosa i ponašanja koji su u vidljivom raskoraku s etikom udruženog rada i samoupravljanja kao društva koje, u svojoj biti, egzistira na odnosima utemeljenim na načelima »rada i raspodele prema rezultatima rada«.

Najzad, među nekim značajnijim faktorima koji usporavaju interesnu artikulaciju i integraciju društva na samoupravnim osnovama je i poznata tendencija »teritorijalizacije, regionalizacije i politizacije interesa«. Analiza ovih tendencija, na koje je ukazivao i drug Tito u više prilika (npr. na VIII kongresu SSJ, prilikom inicijative za uvođenje kolektivnog rada i odgovornosti), pokazuje da je reč o investiranim interesima i subjektivnim orijentacijama i akcijama određenih socijalno-političkih grupa i faktora. Te grupe, u osnovi, favorizuju uže i neposredne na račun dugoročnih i strategijskih interesa radnih ljudi, nudeći umesto autentičnih samoupravnih puteva i oblika neposrednog i ravnopravnog udruživanja i odlučivanja, politizovane supstitute i »uočljive koristi« za sebe i svoju užu sredinu. Ova tendencija, van sumnje, jedan je od činilaca sužavanja granica i mogućnosti slobodnjeg kretanja, udruživanja i razmene raznovrsnih interesa radnih ljudi, pre svega sredstava, informacija i drugih vrednosti koje su od bitnog značaja za jačanje integrativne moći samoupravljanja u širim društvenim razmerama, a s njom i ukupne društvene moći radničke klase.

Razumljivo, ovim ne dajemo celovitu sliku interesne strukture samoupravnog društva, koja je znatno šira i složenija, ali želimo da ukažemo na pojedine momente značajne za dalja istraživanja činilaca efikasnije društvene integracije interesa na osnovama samoupravljanja.

Izvanredna širina i propulzivnost sistema za mnoštvo različitih i protivrečnih interesa, u ovoj fazi razvoja zahtevaju efikasno funkcionisanje onih tačaka i elemenata političke organizacije društva koji ostvaruju funkciju selekcije i sinteze različitih interesa, afirmišući, pre svega, svest o zajedničkim interesima. Na prvom mestu je dosledno ostvarivanje uloge vodećih subjektivnih snaga radničke klase i radnih ljudi, koje u uslovima samoupravljanja moraju delovati kao unutrašnja i ravnopravna komponenta samoupravne strukture i pluralizma samoupravnih interesa, delujući kao izraz »specifičnog kompleksa interesa« samih radnih ljudi da odlučuju i stvaraju svesno i odgovorno objedinjujući sopstvene sa širim i zajedničkim interesima. To znači da proces usklajivanja interesa mora doći do šireg izražaja u osnovnim ciljima rada i života, i da je tu integrativna uloga Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija i snaga socijalističke svesti ne samo potrebna, već neophodna na svakom mestu i u punom kontinuitetu svih samoupravnih procesa i transformacija, u čitavom toku artikulacije i razmene samoupravnih interesa. Ne manje aktivna i značajna uloga postoji i kad se radi o funkcijama drugih institucija samoupravne sinteze interesa: skupština, delegacijama, samoupravnim sporazumima, društvenim dogovorima i sl. Sve su to oblici i procesi u kojima, uz razmenu i usaglašavanje interesa, mora neprekidno ojačavati i svest o zajedničkim interesima i njihovo povezanosti s potrebama i novim vrednostima samoupravnog društva i čoveka. Za afirmaciju zajedničkih vrednosti i interesa posebno je značajno potiskivati nesamoupravne interese, grupne i druge pritiske i usurpacije, kao i dosta često praksu »naizmeničnog prijavljivanja« parcijalnih interesa i njihovog zadovoljavanja, bez odgovarajućih procena u kontekstu celine širih i zajedničkih društvenih interesa i potreba. Takva se praksa, koja je u samoupravnim institucijama najčešće praćena i kršenjem »samoupravnih pravila igre«, monopolima informacija i sl., u znatnoj meri narušava tokove usaglašavanja i afirmacije samoupravnih interesa i podržava različite vidove tehnobiokratskog monopola ili grupno-svojinske usurpacije, te mora biti u žizi društvene akcije organizovanih činilaca socijalističke svesti i svih radnih ljudi.

Imajući u vidu mogućnosti raskoraka ili nedovoljne komunikacije samoupravnih procesa u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, s procesima odlučivanja u širim i složenijim društvenim okvirima, veoma je bitno razvijati i ostvarivati ulogu onih delova političke strukture koji deluju kao spona osnovnih i širih zajedница. U ovoj fazi razvoja takav deo društveno-političke strukture je opština, koja još više mora da razvije svoje funkcije kao činilac horizontalne i vertikalne integracije samoupravljanja i kao otvorena društveno-politička zajednica.

U tom smislu, komuna ostaje nezamenljiv činilac u procesima prevazilaženja interesnih protivrečnosti između delova društvenog rada i regija, okvir zajedništva i afirmacije zajedničkih društvenih interesa i vrednosti, bez kojih ne bi moglo biti ni razvijanje šire samoupravne integracije socijalističkog društva. Komuna je, prema tome, ne samo faktor samoupravne integracije, već i neophodne socijalne medijacije u procesima razmene, usklajivanja i sinteze interesa u uslovima kad pluralizam samoupravnih interesa postaje integralni oblik otvorenog i demokratskog socijalističkog sistema.

SAMOUPRAVNI PLURALIZAM

adolf bibić

Celokupno dosadašnje iskustvo socijalizma negira ideju o socijalizmu kao monolitnom, homogenom i beskonfliktnom društvu.¹ Takvu romantično-optimističku predstavu, koja se širila ne samo u vulgarnoj apologetskoj publicistici, nego se povremeno može naći i u ozbiljnoj socijalističkoj literaturi,² istorija je neumoljivo opovrgla, kao što je odbacila i razne eksperimente koji su pokušavali da »kulturnom revolucionom« ili sličnim postupcima negiraju ili ignorisu problematiku interesa u socijalizmu.³ Danas bi se teško mogla naći ozbiljnija socijalistička misao koja u ovom ili onom obliku ne bi priznавala da društvo prelaznog perioda — i pored svih težnji za novim jedinstvom — karakterišu značajne protivrečnosti, posebno protivrečnosti interesa i interesni konflikti kako unutar pojedinih zemalja, tako i između njih. Pojedini teoretičari socijalizma razlikuju se u tome u čemu oni vide osnovu i izvore različitih interesa, protivrečnosti i konfliktova, kao i u tome što su za njih osnovne, suštinske protivrečnosti interesa i kako zamišljaju razrešavanje tih protivrečnosti i konfliktova. Razlikuju se i po tome da li postojanje tih interesa, protivrečnosti i razlika označavaju terminom »pluralizam« ili ne.

I

Za teoriju i praksu samoupravljanja, kako se razvijala u Jugoslaviji, od samog je početka bilo karakteristično⁴ da je polazila od spoznaje naglašene interesne dijalektike društva prelaznog perioda. Jugoslovenska samoupravna društvena misao i politička nauka uneli su specifične poglede na shvatanje ključnih protivrečnosti socijalizma, tražili su i traže specifične oblike interesne artikulacije i sinteze u socijalističkom društву, skrenuli su pažnju na nove oblike procesa između društveno-ekonomskih i političkih sfera, čime su naglasili velik značaj specifične problematike političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i političkog sistema prelaznog perioda uopšte. U tom kontekstu prihvaćen je i samoupravni pluralizam, ili »pluralizam samoupravnih interesa«, kao obeležje političkog sistema društva prelaznog perioda koje je zasnovano na samoupravljanju.

Istorija socijalističkog pluralizma kod nas je mnogo duža nego što bi se moglo zaključiti na osnovu vremena recepcije ovog termina. Stara je koliko i samoupravljanje kod nas.⁵ Moglo bi se tvrditi da je u širem smislu ideja pluralizma stara koliko i stvari i idejni izvori socijalističkog samoupravljanja. S aspekta sadržine — ako tu za trenutak zanemarimo druge istorijske izvore — ideja samoupravnog pluralizma ima korene u tradiciji naše revolucije, u njenoj demokratskoj strukturi, u činjenici da je u njoj učestvovala ne samo radnička klasa, koja je svakako bila vodeća snaga, nego i drugi radni slojevi, posebno seljaci i inteligencija, i pripadnici različitih pogleda na svet⁶, a za sve njih je jedinstven cilj bila nacionalna i socijalna sloboda. Pluralistička ideja implicitno je sadržana i u formirajuju autonomsnih organa narodne vlasti i u nacionalnoj slobodi koja se praktično ostvarivala i konstituisala u vreme revolucije. To je bila tradicija na osnovu koje su se — oslanjajući se na izvršenu eksproprijaciju ekspropriatora — svesne socijalističke snage našeg društva opredelile 1950. godine za samoupravljanje.⁷

Mogli bismo reći da je time ideja socijalističkog pluralizma dobila podsticaj ne samo kod nas, već i šire u svetu. Kako je samoupravljanje predstavljalo hvatanje u koštar sa suštinskim dimenzijama demokratije u socijalizmu i kako se, po definiciji, zasnivalo i zasniva na neposrednom podsticaju i ulozi radničke klase i svih radnih ljudi, od samog je početka impliciralo da se u društvu prelaznog perioda u što većoj meri neposredno izraže i dođu do izražaja mnogobrojni i različiti, individualni, parcijalni, grupni interesi radnih ljudi i građana, i da

se opšti društveni interes formira kao aposteriorna i dijalektički sintetička kategorija koja uključuje konkretnе interese socijalne baze.

Ta težnja došla je do izražaja ne samo na ekonomskom planu, nego i na planu društvenih službi i drugih društvenih delatnosti. Na specifičan način izražena je u shvatanju i rešavanju nacionalnog pitanja (i u formiranju federalizma), što je uopšte igralo značajnu ulogu u razvoju samoupravljanja i političkog sistema kod nas.

Konflikt s birokratizmom u sopstvenoj praksi i sa staljinizmom značajno je doprineo opredeljenjima koja su izlagala značaj autonome u društvenom sistemu prelaznog perioda i pravo na nezavisnost, autonomni put u izgradnji socijalističkog društva.

U suštinske istorijske izvore ideje samoupravnog pluralizma smemo i moramo da ubrojimo i međunarodni faktor, pre svega borbu protiv svakog imperijalizma i hegemonije, a za ostvarivanje načela jednakosti, ravnopravnosti, nezavisnosti u odnosima među socijalističkim državama i u međunarodnom radničkom pokretu,⁷ kao i uopšte za afirmaciju načela na kojima se zasniva teorija i praksa nesvrstanosti,⁸ čemu je, sa svoje strane, doprinelo samoupravno usmerenje.⁹

Ukratko ćemo okarakterisati one odlike samoupravljanja koje su — osim spomenutih faktora — u skladu s prirodnom i istorijskom logikom vodile tako izričitom opredeljenju za specifični samoupravni pluralizam.

1. Kao istorijski cilj i kao ishodište, samoupravna koncepcija je postavila i postavljala staru ideju »asocijacije slobodnih proizvođača«. Umesto monopolitne strukture centralističke države u kojoj se u personalnoj uniji povezuje partijski vrh, u ishodištu političke organizacije društva prelaznog perioda — kakav je jugoslovenska — postavlja se demokratska ideja samoupravnih asocijacija, u kojima radnici, radni ljudi i građani sami upravljaju svojim poslovima i neposredno utiču preko delegatskog sistema na izvršavanje vlasti i upravljanje drugim društvenim poslovima.

2. Samoupravljanje sadrži immanentnu tendenciju da otkriva i ostvaruje konkretnu strukturu interesa socijalističkog društva. Zasnovano na pretpostavci da se interesi u političkom životu izražavaju kao ono što oni u društvenoj stvarnosti i jesu, samoupravljanje načelno podstiče izražavanje različitih i mnogobrojnih interesa socijalističkih samoupravnih subjekata u društvenoj i političkoj praksi i teoriji. To takođe znači da se interesi (neposredni i istorijski) radničke klase izražavaju i ostvaruju ne kao interesi nekog apstraktnog političkog subjekta, nego kao konkretni interesi radničke klase kao dijalektički raščlanjene i istovremeno jedinstvene socijalne kategorije.

3. Samoupravljanje ne samo što dopušta stvarno postojanje različitih interesa, nego i podstiče njihovu artikulaciju, tako što stvara gustu institucionalnu mrežu za izražavanje, ostvarivanje i povezivanje interesa. *Institucionalizacija interesne artikulacije* u političkom sistemu (uz mehanizme za njihovu integraciju) stvara suštinske uslove za izražavanje i ostvarivanje različitih interesa, uz istovremenu težnju za povezivanjem tih interesa u zajedničke i opštite. Nijedan savremen politički sistem, pa ma koliko se deklarisao kao pluralistički, nije formirao tako raznovrsne i brojne mogućnosti za izražavanje različitih konkretnih interesa kao politički sistem socijalističkog samoupravljanja.

4. Samoupravljanje uspostavlja nov odnos između države i društva. Tradicionalno je politika bila područje »opštег interesa«, dok je društvena sfera (radno-ekonomска), kao područje zasebnih i posebnih interesa »civilnog društva«, formalno bila odvojena od politike kao »političke države«. Radno-ekonomска sfera se u sistemu tradicionalne političke države mora prvo politički konstituisati, pri čemu se u obliku političke države, odnosno njoj svojstvenog sistema političkih partija, politika kao opštih volja, odnosno opštih interes, istovremeno otuduje od konkretnih interesa radno-ekonomске sfere, a posebno od interesa radničke klase. Samoupravljanje u ishodištu i u intenciji povezuje sferu upravljanja radom sa sferom upravljanja društva. Anatomija konkretnih interesa radnog društva se tako preslikava u strukturu države koja nestaje kao politička država, tj. kao organizacija i snaga koja je formalno odvojena od sfere rada i »sistema potreba«. Politički sistem zajedno s državom tako reprodukuje i istovremeno integriše mnoštvo društvenih interesa. Takav odnos između društva i države, u kojem dolazi — da to već ovde naglasimo — do niza protivrečnosti, na taj način neposredno otkriva interesno raščlanjenu prirodu globalnog političkog sistema, protivrečnosti interesa u njemu i iziskuje specifične metode i oblike razrešavanja tih protivrečnosti.

5. Samoupravljanje traži novu koncepciju subjektivnih snaga socijalističkog društva, njihove povezanosti s interesnim kategorijama društva, njihovog međusobnog odnosa, njihove unutarnje strukture i unutarnjih odnosa, njihove uloge u artikulaciji i integraciji specifičnih društvenih interesa i njihove funkcije, s obzirom na proces područljivanja politike i postupnog ograničavanja i prevazilaženja političkih, ekonomskih, kulturnih

i svih drugih monopola u društvu prelaznog perioda. Široko razgranati institucionalni mehanizam za izražavanje raznovrsnih interesa traži jačanje specifične usmeravajuće i uskladjujuće uloge subjektivnog faktora u samoupravnom političkom sistemu. Aktivna uloga svesnih socijalističkih snaga, dakle, ne samo što nije u suprotnosti s podsticanjem mnogostrukre raznovrsnosti interesa, nego je njegov nužan uslov i sastavni deo.

6. Samoupravljanje, ukratko, iziskuje da se ponovo promisle osnovni odnosi i kategorije društveno-ekonomskog, državnog i, opštite posmatrano, političkog sistema društva prelaznog perioda. U tom promišljaju je anatomija interesa u društву prelaznog perioda od ključnog značaja.

Proces revolucionarnih promena tog društva zadire u prirodu i strukturu interesa i njihove mogućnosti realizacije. Formiranje »slobodne asocijacije proizvođača« nužno je i za formiranje uslova i odnosa u kojima se izlučuju konflikti interesa na osnovu klasične klasne podele društva, i u kojima se ostvaruju (uz brojne i duboke protivrečnosti) nove i izvorne mogućnosti za izražavanje i povezivanje autentičnih interesa i ideja subjekata socijalističkog samoupravnog društva.

II

Takve i slične karakteristike socijalističkog samoupravljanja,¹⁰ koje su u bilo kojim tačkama još na početku svoje istorijske realizacije, morale su, nužnošću istorijske zakonitosti, da dovedu do toga da se vodeće snage našeg socijalističkog društva i nauka izričito opredеле za specifični pluralizam samoupravnog društva, koji je u koncepciji samoupravljanja posredno (implicitno) bio sadržan od samog početka.

Kao što istorija samoupravljanja u poslednjih trideset godina kod nas nije bila pravolinjski proces, s istorijom termina samoupravnog pluralizma bio je isti slučaj. Koliko često mislimo na termin pluralizam (i njegove izvedenice), nepristranski istraživač bi mogao konstatovati da su se prema njemu i kod nas neko vreme ispoljavale znatne rezerve.¹¹ Te rezerve su povremeno bile povezane s rezervama prema produbljivanju samoupravljanja, a češće su se zasnivale na (pogrešnoj) predstavi, koja je dugo preovlađivala u marksističkoj literaturi, da je »pluralizam« kategorija svojstvena isključivo građanskom višepartijskom sistemu, a ne i, u specifičnom obliku, društvu prelaznog perioda i političkom sistemu samoupravljanja. Taku predstavu podržavale su i podržavaju i povremene upotrebe ovog termina, koje su davale koncesije ili obnovi višepartijskog sistema, ili su bile izraz u funkciji raznih samoupravljanju suprotnih ideologija (birokratizma, nacionalizma, tehnokratizma, ultraradikalizma itd.). Uprkos oscilacijama i rezervama, konačno je prihvaćena oznaka pluralizam (u specifičnom značenju) s izvedenicama ne samo u nauci, nego i u zvaničnim političkim dokumentima.¹² Danas je, koliko nam je poznato, Jugoslavija jedina socijalistička zemlja koja svoj politički sistem označava otvoreno kao pluralistički.

Još se 60-ih godina taj termin javlja u samoupravnom smislu donekle sporadično, pre svega u nekim tekstovima vezanim za društvene nauke. Tek na pragu 70-ih godina počinju organizovane socijalističke snage izričito da se opredeljuju za specifični »pluralizam interesa« u našem društву i da plediraju za njegovo uvođenje.¹³ Taj termin neko vreme nije imao širi politički odjek, ali je i dalje upotrebljavaan, posebno u političkoj literaturi, naročito u vezi s raspravom o ulozi interesa i interesnih zajednica u našem društву.¹⁴ Tek su novim Ustavom (1974), Zakonom o udruženom radu i celokupnim usmerenjem društva ka daljem razvoju i produbljivanju samoupravne demokratije sazreli uslovi za opštite prihvatanje oznake »pluralizam« za naš politički sistem. Odlučujući prilog osvetljivanju koncepcije specifičnog »pluralizma« dao je, kao što je poznato, Edvard Kardelj u svom delu *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*,¹⁵ koji je termin »demokratski pluralizam samoupravnih interesa« (odnosno »samoupravni pluralizam«) uvelo kao »novi oblik demokratskog političkog sistema«.¹⁶ Kardeljevo delo postalo je osnova i sastavni deo kurza Saveza komunista i svih subjektivnih snaga socijalističkog društva u Jugoslaviji.¹⁷ Možemo reći da je tako »pluralizam« u svojoj specifičnoj varijanti, prvi put postao jedna od dominantnih legitimnih kategorija za obeležavanje formiranog političkog sistema prelaznog perioda u nekoj socijalističkoj državi. Time je povezivanje pluralizma i socijalizma dobilo ne samo značajnu potvrdu, nego i nove dimenzije, koje su imale i međunarodni odjek.¹⁸ Faktična raznovrsnost interesa, koja postoji u svakom društvu prelaznog perioda, dobila je i formalno terminološko priznanje.

Mada se u oznaci »pluralizam samoupravnih interesa«, odnosno »samoupravni pluralizam«, ne radi o nekoj novoj koncepciji u razvoju političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, nego samo o doslednom terminološkom priznanju osnovnog samoupravnog usmerenja,¹⁹ smatramo da je izričito opredeljenje za samoupravni pluralizam ipak politički i teorijski značajna činjenica. Takvim opredeljenjem su naša teorijska misao i organizovane socijalističke snage uopšte izrazile volju ne samo da ustaju na putu samoupravljanja i područljivanja politike, nego i da razvijaju i još doslednije demokratizuju politički sistem, kako bi se u njemu što bolje izrazili i ostvarili svi autentični interesi radnih ljudi na svim područjima i na svim

nivoima društvenog života. Time je izraženo htjenje da se celokupni politički sistem utvrđuje i razvija tako da se konkretna struktura društveno-ekonomskih odnosa socijalističkog društva neposredno izrazi u strukturi političkog sistema. Izričito opredeljenje za samoupravni pluralizam proizšlo je iz jasnog saznanja da »s obzirom na to da se u društvu izražava mnoštvo interesa koji vode poreklo od klasnih, ekonomskih, političkih, socijalnih i drugih uslova života, rada i stvaralaštva ljudi, jasno je da ne bi bilo ni demokratije ni slobode čoveka ako čovek ne bi mogao slobodno izraziti te svoje interesne, svoje misli, težnje i stvaralačke poglede«.²⁰

Označavanje našeg političkog sistema pridevom »pluralistički« nije povezano samo s daljim razvojem našeg društva i njegovog političkog uređenja, nego je istovremeno i odgovor na neka otvorena pitanja savremene socijalističke misli i političke nauke uopšte. To je — s jedne strane — odgovor na skepsu, da ne kažemo predrasude, koje još i dan-danas znatan deo marksista izražava prema upotrebi pojma pluralizma uopšte i posebno prema upotrebi pojma specifičnog pluralizma za politički sistem prelaznog perioda.²¹ To je istovremeno i jasno razgraničenje s onim antisocijalističkim konceptcijama koje ne mogu dopustiti postojanje autentičnog pluralizma u nekom društvu prelaznog perioda i koje traže njegove korene čak u »monističkom« marksizmu.²² Konačno, prihvatanje termina »samoupravni pluralizam« je i konstruktivni doprinos debati o ljudskim pravima, koja se preterano ispoljava na horizontu liberalne demokratije, ili je, pak, ograničavaju odbrambene reakcije sa stanovišta svega postojećeg u socijalističkoj praksi. U celini posmatrano, opredeljenje za pluralizam samoupravnih interesa znači — u vezi sa samoupravljanjem i kao njegov prirodnji nastavak — usmerenje koje je od strateškog značaja za dalji razvoj našeg političkog sistema i koje je, možemo bez neskrumnosti to da kažemo, i značajan prilog razvoju savremene marksističke misli.²³

Pri svemu tome je jasno da pluralizam, kako ga prihvata i razvija politička misao i društvena praksa u našoj zemlji, nije nikakav neutralni termin koji je ravnodušan prema drugim upotrebama i zloupotrebljama toga pojma. On nije ni etiketa koja se može nalepiti na bilo kakav splet empirijskih interesa u našem političkom sistemu. On takođe nije ni nekakva samostalna apstraktna supstancija iz koje se mogu deducirati sve druge karakteristike socijalističkog sistema. Specifični pluralizam našeg društva konstituiše se samo u stalnom odnosu prema socijalističkom samoupravljanju koje je supstrat tog pluralizma, kao što je pluralizam jedan od suštinskih izvora i manifestacija samoupravljanja. Ne radi se, dakle, o prihvatanju nekakvog proizvoljnog pluralizma, u kojem su svi interesi, ako upotrebimo Hegelovo poređenje, jednako crni, nego o specifičnom pluralizmu društva prelaznog perioda koji se svesno opredelio za razvoj socijalističkog samoupravljanja, a time i za specifičnu *klasnu* konцепцијu pluralizma²⁴ — upravo za »samoupravni pluralizam«, odnosno »pluralizam samoupravnih interesa«.

Za istraživanje tog specifičnog pluralizma, koji nužno proizilazi iz samoupravljanja, su, dakle, značajne sve one dimenzije koje su značajne za samoupravljanje kao radničku i društvenu demokratiju.

III

U raspravama o pluralizmu samoupravnih interesa se u svakodnevnoj publicistici obično srećemo sa stanovištima koja po sebe (opravljano) naglašavaju demokratski potencijal koji sadrži konceptciju samoupravnog pluralizma. Mnogo manje pažnje se obično posvećuje protivrečnostima koje su imantentne samoupravnom pluralizmu, koje su s njim povezane ili se s njima ta konceptcija — odnosno na njih zasnovana praksa — sreće kao sa svojom spoljašnjom okolinom.²⁵ Možda je na početku, dok ovaj termin tek počinje da se uvodi, razumljivo da naglašavamo pre svega njegove »pozitivne« strane i posebno one njegove aspekte po kojima se razlikuje od raznih drugih varijanti socijalističkog i nesocijalističkog pluralizma. Ipak, sama društvena realnost, koju svaka nauka o društvu mora izražavati i istovremeno oblikovati, traži da se njome kritički bavimo. A to znači da moramo analizirati celinu odnosa koji pogoduju ostvarivanju pluralizma samoupravnih interesa.

Formiranje, izražavanje, usklađivanje, integracija interesa je — uzeto u celini — jedan od najkomplikovanih političkih procesa. U njemu dolazi do brojnih ukrštanja, konfrontacija, kao i do sinteze interesa iz najrazličitijih područja i sa svih njihova društvenog i političkog života. U njemu se suočavaju ne samo različiti interesi, nego i interesi s različitom društvenom i političkom specifičnom težinom. U njemu se ukrštaju funkcionalni i teritorijalni interesi. U njemu se međusobno konfrontiraju snažno organizovani interesi s interesima koji su ili labavno povezani, ili raspršeni. U njemu se suočavaju interesi koji su formalizirani u institucijama s interesima koji nemaju formalnog priznanja i postoje samo u obliku neformalnih interesnih grupa. Diferencijacijama i protivrečnostima među ekonomskim, političkim, kulturnim i drugim interesima priključuju se diferencijacije i protivrečnosti među kratkoročnim i dugoročnim, među parcijalnim, grupnim i opštim interesima.

Osnovne protivrečnosti i njihovo prevazilaženje povezuju se s razlikom između klasnih i neklasnih interesa. Kao što je već ranije više puta naglašeno, razlika između legitimnih i nelegitimnih interesa zaslužuje celokupnu pažnju političke nauke i društvene prakse. Za razumevanje suštine i dialektike pluralizma samoupravnih interesa veoma je značajan splet protivrečnosti interesa, koji se formira zbog interakcije između našeg političkog sistema i svetske ekonomske, političke i kulturne okoline.

Ukratko: broj protivrečnosti interesa je toliki da ih u ovom radu, s obzirom na njegovu prirodu, ne možemo čak ni nabrojati, a kamoli nešto temeljnije obraditi. Želimo da ukazemo samo na neke koje nam se čine da su od ključnog značaja za dalji razvoj našeg političkog sistema, a time i pluralizma samoupravnih interesa.

Prvo ćemo navesti neke aspekte onih protivrečnosti koje nastaju u produpcionim odnosima društva prelaznog perioda. Tu se, pre svega, radi o protivrečnostima između radnih ljudi u odnosima društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju; dakle, u razmerama u kojima se društveno vlasništvo otkriva kao »sistemi institucionaliziranih međusobnih prava i odgovornosti radnika i svih članova društva, a ne kao odnos pojedinih individualnih subjekata i kolektivnih subjekata prema stvarima, ili kao odnos vlasničkog monopola nad ljudima, radnicima koji takvim monopolom ne raspolažu«. U sklopu tako shvaćenih odnosa društvenog vlasništva formiraju se osnovni elementi pluralizma samoupravnih interesa unutar samih produpcionih odnosa, a istovremeno nastaju protivrečnosti između interesa individualnog radnika, kolektiva i društvene zajednice u pogledu njihovog učešća u prisvajanju dohotka na bazi rada područnjim sredstvima za proizvodnju. Do takvih protivrečnosti dolazi obavezno već u slučaju kada bi svi subjekti bili nagradeni sasvim u skladu s mīnim i tekuci radom kojim su doprineli povećanju društvenog bogatstva. Dakle, na bazi protivrečnosti u društvenom vlasništvu, koje još potencira činjenica da su društveni odnosi između proizvođača posredovani još uvek u znatnoj meri u robnom obliku, formiraju se i tendencije za nelegitimnim prisvajanjem društvenog vlasništva. U tom slučaju se protivrečnostima, koje su inherentne pluralizmu interesa, a koji se formira na bazi »čistog« modela društvenog vlasništva, priključuju i protivrečnosti koje još zaoštrevaju »normalne« protivrečnosti dodatnim suprotnostima interesa pruzokovanih individualističko-zasebnim, grupno-svojinskim ili tehnobiokratskim prisvajanjem društvene svojine. Na toj osnovi se protivrečnosti u produpcionim odnosima mogu zaoštiti do te mere da odnosi između otuđenih upravljačkih centara, koji monopolistički raspolažu uslovima i rezultativima rada, i između neposrednih proizvođača i stvaralaca dobiju karakteristike klasnih odnosa, a takvu situaciju može da prevlada samo sve-sna intervencija radnika i radnih ljudi organizovanih u udruženjima rad, društveno-političke organizacije i državu. U toj tački, kako je više puta naglašavao Edvard Kardelj, treba tražiti čvoriste svih protivrečnosti u društveno-ekonomskim i širim društvenim odnosima u prelaznom periodu.

U suštinske protivrečnosti pluralizma samoupravnih interesa ubrajamo svakako i protivrečnost između kratkoročnih i dugoročnih interesa radnih ljudi. Samoupravni pluralizam nije konceptcija koja bi se smela reducirati na subjektivno spoznate (tj. empirijske) neposredne kratkoročne interese. S druge strane, ta konceptcija, kao nijedna druga, zasniva se na neposrednom izražavanju interesa subjekata kojih se to tiče. Preko tako neposrednog izražavanja interesa trebalo bi što bolje artikulisati i afirmisati autentične interese samoupravnih subjekata.

Dakle, neposredno izražavanje interesa samo po sebi ne razrešava problem formiranja grupnih, odnosno opštih interesa, pošto ti interesi nisu nužno sadržani kao komponenta u onim interesima koje subjekti neposredno izražavaju i ostvaruju. Shvatiti dugoročni interes nije baš odlika svake empirijske artikulacije interesa. Spontano izraženi interesi ipak su značajan faktor oblikovanja grupnih i opštih interesa, ali izolovani od perspektive dugoročnog društvenog razvitka, od »konačnih ciljeva« koje u osnovi formiraju nauka i organizovane subjektivne snage, ostaju zatvoreni u »sindikalizam«, vulgarni ekonomizam, komercijalizam itd.

U praksi se protivrečnost između kratkoročnih i dugoročnih interesa u samoupravnom pluralizmu interesa pokazuje, na primer, u raskoraku između obimova sredstava za lične dohotke i druge oblike potrošnje i proširene reprodukcije; između težnje za proizvodnjom radi kvantitativnog povećavanja dohotka i težnje za (istovremenim) poštovanjem autentičnih potreba (slučaj konkurenčije između proizvodnje kozmetičkih preparata i proizvodnje nekih osnovnih lekova); protivrečnost između kvaliteta i kvantiteta na području društvenih delatnosti (povećanje broja učenika, odnosno studenata, ne zbog autentičnih društvenih potreba, nego zbog povećanja dohotka u prvom redu), itd.

Na tu protivrečnost se neposredno nadovezuje ili se čak s njom prepliće druga, ništa manje značajna: protivrečnost između

đu individualnih, parcijalnih i opštih interesa. I ovde se postavlja problem prioriteta i uskladavanja interesa, na primer, između pojedinih delova društvenog rada u materijalnoj proizvodnji, između neposrednih interesa materijalne proizvodnje i širih interesa udruženog rada (kao što su nauka, kultura, obrazovanje, zdravstvo itd.), između udruženog rada i opštih usmeravajućih i političkih institucija društva, između interesa naroda i narodnosti kao specifičnih društveno-istorijskih grupa i između grupnih i opštih interesa koji se ostvaruju kroz kompetencije federacije i na druge načine, i tako dalje.

Kao ni protivrečnost između kratkoročnih i dugoročnih interesa, ni protivrečnost između individualnih, grupnih i opštih interesa nikako nije mogla — niti se u pluralizmu samoupravnih interesa može — razrešavati samo s aspekta nekog parcijalnog interesa ili s aspekta nekog prepostavljenog apstraktног opštег interesa. I tu je neophodno da u spontanom interesnom pluralizmu, u kojem »velika riba prožire malu«, deluje svesna intervencija subjektivnog faktora. Ako njegovo prisustvo nije dovoljno efikasno, organske protivrečnosti između individualnih, grupnih, parcijalnih i opštih interesa prerastaju u patološke pojave interesnog pluralizma koje obeležavamo kao individualizam, partikularizam, korporativizam, lokalizam, nacionalizam, separatizam, unitarizam, hegemonizam, itd.

Ishodište pluralizma samoupravnih interesa, koji naglašava načelo konkretnosti i neposrednosti izražavanja interesa i koji se zauzima za ograničavanje »politisacije« interesa, istovremeno sadrži i neki drugi princip: da samoupravni subjekti treba da postupaju tako, da kategorički imperativ njihovog ponašanja ne bude njihov lični, odnosno parcijalni posebni interes u svom empirijsko-izolovanom obliku, nego uskladen s interesima drugih, s drugim legitimnim posebnim interesima i s opštим interesima društva. Taj proces se ispoljava posebno kroz mehanizam delegatskog sistema, koji je zato obavezno podvrgnut dve ma protivrečnosti koje se javljaju u interesnoj problematici društva, a koje su istovremeno ključni instrument postizanja sinteze interesa u pluralizmu samoupravnih interesa.

Upravo protivrečnosti u samom delegatskom sistemu s kojima se susreće svakodnevna praksa, a na koje upućuju i naučna istraživanja, ukazuju na još jednu protivrečnost, koja je, doduše, prisutna, kao ranije pomnjana, u svim savremenim političkim sistemima, ali u samoupravnom pluralizmu ima neke specifične crte: radi se o protivrečnosti između normativnog i stvarnog u samoupravnom pluralizmu.

Normativni pluralizam ni u našem sistemu nije još postao u potpunosti faktički pluralizam. Ma koliko su revolucionarne promene u razvitu našeg društva odbacile suštinske klasične stope, koje u svakoj vladavini vlasničkog monopolija nužno produbljuju provalju između zamišljenog i ostvarenog, ipak je istina da protivrečnost između ovog što jeste i onog što bi trebalo da bude verovatno nikad neće biti savladana. To, naravno, važi i za pluralizam samoupravnih interesa, koji se ostvaruje u društву koje je tek pre dobrih trideset godina stupilo na put svesnog samoupravnog socijalističkog razvoja. Ma koliko da je novo zakonodavstvo (posebno Zakon o udruženom radu) dalo pogodne normativne uslove za jednakost svih samoupravnih subjekata i ravноправnost njihovih autentičnih interesa, ne bismo mogli tvrditi da su tako svi samoupravni subjekti stvarno postali jednak »jaki« i »uticajni«. Na primer, još uvek postoje i postojeće znatne razlike u ekonomskoj snazi subjekata u udruženom radu, koje uslovjavaju da se iza formalno jednakih »samoupravnih interesa« često skrivaju nejednaki stvarni odnosi. Ne smemo da previdimo ni protivrečnosti koje nastaju zbog mogućih suprotnosti između samoupravnog *oblika* određenih interesa i nesamoupravne i, teorijski moguće, čak i anti-socijalističke *sadržine* nekog interesa. Mnogi znaci, na koje skreću pažnju i neke izjave odgovornih javnih funkcionera, sveđeće da još uvek postoji protivrečnost između normativno-direktne dominantne uloge radničke klase i faktički još prilično ograničene uloge radničke klase u ovladavanju proširenom reprodukcijom.

Od protivrečnosti društva prelaznog perioda, koje na specifičan način dolaze do izražaja u pluralizmu samoupravnih interesa, spomenemo još jednu (kroz koju se reflektuju i one već spomenute, ali i druge protivrečnosti). To je protivrečnost između subjektivnih želja (interesa) i objektivnih mogućnosti za njihovo zadovoljavanje. U toj protivrečnosti se posebno izražava stepen ekonomskog i opštег društvenog razvijanja našeg društva. Iako su mogućnosti za zadovoljavanje raznovrsnih i različitih individualnih i grupnih interesa poslednjih godina kod nas veoma porasle, još uvek smo daleko od toga da možemo tvrditi da smo »društvo izobiljak«. Još uvek je na mnogim, vrlo značajnim područjima veliki raskorak između interesa, želja i zahteva različitih kategorija radnih ljudi i između društvenih mogućnosti da u neposrednoj ili bliskoj budućnosti zadovoljimo te interese i potrebe. Čini se da smo u prošlosti veštački podržavali iluziju da se taj raskorak može smanjiti bez većih žrtava i bez napornog povećavanja društvene produktivnosti na svim područjima društvenog života. Pluralizam samoupravnih interesa ne znači da se svi subjektivni interesi mogu ostvariti ovde i sada. Samoupravni pluralizam znači i napor u rangiranju

interesa, u traženju »vozogn reda«, prioritet u njihovom ostvarivanju; on znači i uskladivanje između mogućeg i stvarnog, subjektivnog i objektivnog, materijalnog i nematerijalnog. Ali takvo razvrstavanje interesa nije nekakav spontani rezultat borbe svih protiv svih, nego može biti samo sinteza između napora i izraženih interesa neposrednih samoupravnih subjekata i između organizovanih nosilaca subjektivne socijalističke svesti i celokupnog naučnog potencijala društva.

IV

Ne treba posebno naglašavati da na protivrečnostima interesa u samoupravnom pluralizmu insistiramo ne zato što smatramo da su te protivrečnosti takvog karaktera da ugrožavaju ili negiraju samu koncepciju pluralizma samoupravnih interesa. Snaga koncepcije socijalističkog samoupravljanja, kakvo u Jugoslaviji razvijamo već tri decenije, ogleda se baš u tome da ima dovoljno hrabrosti i perspektiva, u tome što ne skriva realno postojeće protivrečnosti iza fasade o »prijateljskim« i sličnim harmoničnim savezima između nosilaca različitih interesa u socijalističkom društvu. Snaga koncepcije samoupravnog pluralizma izvire, između ostalog, i iz jasnog priznavanja starog dijalektičkog saznanja da su protivrečnosti ono što društvo pokreće napred. To važi za bilo koje prelazno društvo i za politički sistem socijalističkog samoupravljanja i samoupravnog pluralizam. Naravno, to društvo se ne kreće kroz protivrečnosti slepo, po logici nekakvog objektivnog kretanja koje ne bi bilo posredovano putem subjektivne svesti. I za pluralizam samoupravnih interesa važi zakonitost da je sloboden samo onaj ko spoznaje nužnost. Protivrečnosti otkrivamo zato da bismo ih savladali, da bismo ih razrešavali u onim objektivnim granicama koje nam postavlja dati stepen razvijaka proizvodnih snaga i nivo socijalističke svesti neposrednih samoupravnih subjekata.

Celokupno dosadašnje iskustvo socijalizma dokazuje da je naše društvo — uprkos teškoća, zastoja i grešaka u razvoju samoupravljanja — bilo sposobnije da sprečava velike globalne sukobe nego bilo koje drugo socijalističko društvo koje je polazilo od prepostavke o bazičnoj harmoniji društva prelaznog perioda. Istraživanje pojavnih oblika protivrečnosti u samoupravnom pluralizmu uvek je imalo — a imaće i ubuduće — značajnu ulogu u našoj društvenoj i političkoj nauci i političkoj praksi. Isto tako značajno je bilo — i biće — traganje za specifičnim metodama i institucijama za demokratsko razrešavanje protivrečnosti samoupravnog interesnog pluralizma.

Te specifične metode — među kojima se najveća pažnja poslanja društvenom dogovaranju i samoupravnom sporazumevanju — zasnivaju se, između ostalog, na spoznaji da samoupravljanje nije samo suma interesnih razlika, niti zbir interesnih konfliktova u društву. Naprotiv: uslov i osnova samoupravnog pluralizma je istovremeno i društveni konsenzus, s obzirom na neke suštinske vrednosti i interes samoupravnog društva. Međutim, vrednosti, odnosno interese, spadaju svakako: poštovanje načela društvenog vlasništva kao odnosa među ljudima, koji znači prevazilaženje ma kakvog vlasničkog monopolija; neposredna vodeća uloga radničke klase povezane sa svim radnim ljudima; protivljenje svakoj eksploataciji čoveka od strane čoveka; nepriskosovenost prava na samoupravljanje i svih drugih prava koja su iz tog prava izvedena i s njim povezana; sloboda i jednakost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti naše zemlje; prihvatanje osnovnih načela politike nesrvstanosti; poštovanje načela socijalističke solidarnosti; poštovanje slobode da se misli različito; pravo na svestrani razvoj čovekovih sposobnosti, itd.

Ako je saglasnost u pogledu ovih i sličnih vrednosti i interesa uslov i osnova pluralizma samoupravnih interesa, time je obeležena i demarkaciona linija kojom se samoupravni pluralizam odvaja i razlikuje od svake koncepcije (neo)liberalnog stranačkog i drugog grupnog pluralizma. Određena je i granica koja demokratiju pluralizma samoupravnih interesa odvaja od političkih sistema prelaznog perioda, koji u koncepciji »asocijacije slobodnih proizvođača« ne vide dugoročne zadatke koji se moraju suštinski početi da ostvaruju već ovde i sada. Granica između samoupravnog pluralizma i drugih savremenih koncepcija pluralizma i političkog sistema prelaznog perioda, u skladu s osnovnim vrednostima samoupravnog pluralizma, nije samo granica koja odvaja, nego i granica koja je otvorena za dialog i koja povezuje napredne težnje i interesu našeg društva s težnjama za političkom i socijalnom emancipacijom drugih naroda i povezivanjem čovečanstva na planetarnom nivou.

Samoupravni pluralizam tako prelazi u pluralističku koncepciju međunarodnih odnosa, koja se zasniva na vrednostima mira, saradnje i demokratizacije odnosa između naroda koji

postepeno treba da postanu — bez obzira na razlike u bogatstvu, veličini i vojničkoj moći — ravnopravni subjekti u formiranju svetske zajednice.

(Sa slovenačkog preveo: Jaroslav Turčan)

(Izvor: »Teorija in praksa«, letorad XVII, br. 6—7, Ljubljana, 1980.)

* Odlomak iz građe za opširniji prilog koji autor priprema za objavljanje u knjizi *Interesi i politika*, koju će izdati »Delavska enotnost« u Ljubljani. Kako se radi o delu šire celine, u njega nisu uključeni svi suštinski aspekti opsežne, sporne i naučno i ideološki vrlo angažovane teme; stoga pojedini aspekti u prilogu nisu obrađeni onoliko koliko zasluzuju. — Prim. autora.

¹ August Bebel, *Zena i socijalizam*, CZ, Ljubljana, 1960, str. 380: »U socijalističkom društvu će suprotnosti interesa biti eliminisane.«

² To u novije vreme možemo da vidimo u kritici određenih aspekata »kulturne revolucije« u Kini u savremenoj kineskoj publicistici. Vidi npr. *Beijing review*, godište 1979.

³ Vidi npr.: E. Kardelj, *Problemi naše socijalističke izgradnje*, IV knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1960, str. 201.

⁴ Edvard Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, »Komunist«, Ljubljana, 1978, str. 139.

⁵ Vidi npr.: Janko Prunk, *Put hrišćanskih socijalista u Osvobodilačnu frontu slovenačkog naroda*, »Cankarjeva založba«, Ljubljana, 1977.

⁶ Vidi istorijski Titov govor na vanrednom zasedanju Narodne skupštine FNRJ, 266. 1950, sada u: Josip Broz Tito, *Samoupravljanje*, Državna založba Slovenije 1978, str. 5—30.

⁷ Vidi: Josip Broz Tito, *Jugoslavija u borbi za nezavisnost i nesvrstanost*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1977.

⁸ Ibidem.

⁹ E. Kardelj, *Samoupravljanje*, 1. knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1979, str. 469.

¹⁰ Vidi i A. Bibić, »Artikulacija i integracija interesa u društveno-političkom sistemu SFRJ« u Jovan Đordović (glavni urednik), *Društvenopolitički sistem SFRJ*, »Radnička štampa«, Beograd, 1979.

¹¹ Najdan Pašić u svojoj studiji »*Pluralizam interesa i politički sistem*«, »Delta press«, Beograd, 1978 (str. 7), konstatuje, očigledno misleći na samoupravni pluralizam i njegove izvednice i sinonime, da se »sada konačno oblikuju neki termini koji su se ranije malo upotrebljavali ili koji su se namerno izbegavali...«

¹² Vidi: Stane Dolanc »Obrazloženje rezolucija XI kongresa SKJ«, str. 97. Vidi i rezoluciju: »Uloga i zadaci Saveza komunista Jugoslavije u borbi za razvoj socijalističkog samoupravljanja, za materijalni i društveni napredak zemlje«, str. 109, oba u: *XI kongres Saveza komunista Jugoslavije. Referat predsednika Tita. Rezolucije. Statut SKJ*, »Komunist«, Ljubljana, 1978 (strane se odnose na ovaj izvor).

¹³ Vidi npr.: dokument »Socijalistički savez radnog naroda danas«, prihvaten na 7. sednici Republičke konferencije SSRN Slovenije, u: *Socijalistički savez radnog naroda danas*, izd. Republička konferencija SSRN Slovenije, Ljubljana, 1970.

¹⁴ Vidi npr.: Jovan Mirić, *Interesne grupe i politička moć*, Centar za aktuelni politički studij, Zagreb, 1973.

¹⁵ Prvi put izšlo godine 1977, sledeće godine drugo, dopunjeno izdanje. Vidi napomenu 3.

¹⁶ Vidi III poglavje citiranog Kardeljevog dela (u napomeni 15), koje ima naslov »Demokratski pluralizam samoupravnih interesa — nov oblik demokratskog političkog sistema«.

¹⁷ Na 30. sednici predsedništva CK SK Jugoslavije, održanoj 12. juna 1977, Kardeljeva rasprava i njegova uvodna reč sa te sednica prihvaćene su kao osnova za aktivnost Saveza komunista Jugoslavije u pripremama za XI kongres SKJ.

¹⁸ Taj odjek traje do danas, jer je upravo pluralizam samoupravnih interesa, naravno s različitim idejnim pozicijama, u centru pažnje u stranoj publicistici.

¹⁹ Up. N. Pašić, o.c. str. 6.

²⁰ E. Kardelj, *Pravci razvoja...*, str. 86.

²¹ Tipičan primer potpunog negiranja svakog pluralizma nalazimo u knjizi: Asen Kožarov, *Monizm i pljuralizam u ideologiji i politike*, Per. s bolgarskoga (Sofija, 1972), izd. »Progress«, Moskva, 1976. Iako ovakvo i slično stanovište, može se reći, preovlađuje više ili manje u zemljama Istočne Evrope, i ovde nalazimo i drugačije poglede. Vidi npr.: Stanisław Ehrlich »Rzecz o pluralizmie, Kultura i społeczeństwo«, 4/1977, str. 61 ss.

²² Mogućnost pluralizma u socijalizmu zapravo negiraju svi oni koji pluralizam izjednačuju s mnogostranačkim sistemom, a u socijalizmu vide samo mogućnost jednopartijskog sistema. Ipak, moramo reći da deo savremenih zapadnih politikologa odstupa od nekadašnje »totalitarističke« concepcije socijalizma i traži elemente pluralizma u postojećim političkim sistemima socijalizma.

²³ Sergio Serge (»II peso dela Jugoslavije«, *Rinascita*, 30. jun 1978, str. 3) kaže, između ostalog, da je priznanje slobodnog izražavanja pluralizma interesa, koji deluju i u socijalističkom društvu, »možda najznačajniji prilog, koji je Savez (komunista) u najnovije vreme dao marksističkoj analizи«.

²⁴ Radničko-klasni karakter concepcije samoupravnog pluralizma zato isključuje interese koji teže restauraciji kapitalističkih eksploatatorskih odnosa, pozicije koje se zalažu za uspostavljanje tehničkog i birokratskog monopola u odnosima vlasništva i konstituiranje političkog sistema na višestračačkoj ili jednopartijskoj osnovi. Pluralizam samoupravnih interesa je oblik demokratske diktature proletarijata koji otvara nove prostore za demokratiju u socijalizmu, ali ne otvara vrata za borbu protiv socijalizma i samoupravljanja.

²⁵ Upravo je problematika protivrečnosti (interesa) jedan od centralnih motiva Kardeljevih dela.

Procesi odlučivanja i informisanja u praksi jugoslovenskog samoupravljanja

(odlučivanje i informisanje — osnova radničkog samoupravljanja)

vladimir štambuk

Informisanje i odlučivanje značajni su za učešće radnika u procesu upravljanja proizvodnjom i svojim životom. Ako se pogleda iskustvo radničke participacije samoupravljanja u Evropi i šire u svetu, mora se odmah primetiti da jedno od prvih prava koje radnici dobijaju u procesu razvoja participacije jeste pravo na informisanje. Naravno, to pravo na informisanje ima različite oblike. Ono može da se odnosi na podatke o materijalno-finansijskom poslovanju, a još češće se odnosi na informacije koje radnici dobijaju u vezi s odlukama koje su donela odgovarajuća upravna tela preduzeća. U onim participacionim institucijama, pak, u kojima su radnici u potpunosti informisani o svim bitnim događajima i tokovima u preduzeću, već možemo govoriti i o procesima odlučivanja. Naime, tamo gde su radnici svestrani i potpuno obavešteni, već dobijaju određena prava u procesima odlučivanja. U razvoju participativnih oblika ta prava u procesima odlučivanja za sada se uglavnom koncentrišu na prava odlučivanja o raspodeli radnih obaveza, prava prilikom primanja i otpuštanja radnika, a u nekim zemljama i na prava koja su vezana za odlučivanje o uslovima proizvodnje. Dakle, prvi uslov razvoja participacije je zahtev za boljim informisanjem radnika. Ako je informisanje bolje i svestranije, ono postaje i osnova za procese odlučivanja, u kojima onda radnici preuzimaju ne samo ulogu pasivnog učesnika, već i aktivnog aktera u upravljanju proizvodnjom i preduzećem.

Nije čudo, stoga, što u okviru razvoja samoupravljanja u Jugoslaviji procesi odlučivanja i informisanja imaju ključnu poziciju. Informisanje i odlučivanje u samoupravnim preduzećima u Jugoslaviji imaju značajnu poziciju iz dva osnovna razloga. Prvi se sastoji u tome što razvijeno samoupravljanje u jugoslovenskim uslovima pretpostavlja ne samo učešće radnika u procesima donošenja odluke, već defaktu razvijanje takvih društveno-ekonomskih odnosa u kojima će radnici stvarno biti nosioci osnovnih procesa odlučivanja. To, dakle, znači da su radnici vlasnici sredstava za proizvodnju, što u okviru koncepta društvene svojine omogućava da se razviju one društvene, ekonomski, političke i kulturne pretpostavke koje će omogućiti radnicima da stvarno budu informisani o bitnim procesima unutar radne organizacije i izvan nje, i da na osnovu tog donesu svoje odluke. Drugi razlog se sastoji u činjenici da se procesi odlučivanja i informisanja uključuju u radne procese i ne izdvajaju se nasuprot njih. Dakle, društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju pretpostavlja da su procesi informisanja i odlučivanja sastavni deo te svojine i da svi oni radnici koji udružuju svoja sredstva u okviru te društvene svojine, samim udruživanjem svoga rada, dobijaju ne samo mogućnosti nego i obavezu da u okviru njih budu adekvatno informisani i da donose odgovarajuće odluke o svom zajedničkom radu.

Informisanje i odlučivanje danas i u teoretskim razmerama dobijaju sve veću važnost. U velikoj meri se radi na razrađivanju odnosa informacija i odlučivanja i ljudske akcije. Osnovni parametri tog odnosa iskazuju se kroz stav da bez adekvatne informacije ne postoji mogućnost pravilnog odlučivanja, a da je pravilno odlučivanje osnova za bilo kakvu akciju subjektivnih faktora. Drugim rečima, ako se želi menjati postojeće stanje, znači, ako se želi obezbediti stabilnost radne organizacije kao proizvodnog sistema, onda ne samo rukovodstvo te radne organizacije, već i svi oni koji donose odluke, a to su najčešće radnici, moraju biti adekvatno informisani da bi se na osnovu te informacije obezbedila stabilnost sistema. U samoupravnom